

ՄԱՐՏ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

«Հնչակ» թերթը գաղական վճով մը համեմատ անձի մը անհատական անկախութիւնը նկատուելով Կոստանդնուքի անկախութեան պաշտօնական թերթը կը հրատա- րակուի ՄԱՐՏ անունով:

ՀԱՍՅԷ

L. FRANK,
309, LADBROKE GROVE,

(ENGLAND).

LONDON, W.

ԿԱՐՃ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՓՈՐՁ

Մենք եղբայրներ ունենք հեռու տեղերում՝ Ուրոնք մեր վրայ լռելի արցունք են թափում. Չեն խնայեր թեւ ու թիկունք, կու հասնին Ծուռով կուգան կը միանան սուրբ գործին.

(Ազգային երգ Կովկասի, ի զիմաց Թիւրքիոյ Հայոց)

* * *

Կարճ ժամանակի փորձը համոզեց նրան (Հայ ժողո- վրդին) որ նոյն իսկ ցեղակից եղբայրների օգնութիւնն էլ շատ չնչին բան է: («Դրօշակ», 1898 յունիս 30)

Շատ երկար ժամանակամիջոց մը անցած չէ այն օ- ղին ուր Թիւրքիոյ Հայ ժողովուրդը յուսալիր խանդավա- ռութեամբ կը հատար Կովկասէն լսուած խոստումներուն որոնք կ'ապահովէին մեզի ռուսահայտակ Հայոց «թեւն ու թիկունքը սուրբ գործին համար»: Դրական մարդու համբաւ կը վայելէին այդ Կովկասի Հայերը: Դրամ ու- նին, զէնք ունին, հայ զինուոր ունին, ու սրտոտ ազգա- սերներ են, ուստի լուրջ պատճառ մը չի կար կասկածե- լու թէ պիտի չուզէին կամ անկարող պիտի գտնուէին ի- ռենց խոստումները կատարելու: Հայաստանի հայութեան այդ յոյսը առաջնորդեց վերջին տարե տարւան շարժում- ներու միջոցին. և հիմա ահա այն թերթը որ մեզի «թեւ ու թիկունքը հասնողներին» պաշտօնական բերանը կը համարուէր եւր կը յայտարարէ թէ հայ ժողովուրդը հա- մոզուեցաւ կարճ ժամանակի փորձէն «որ նոյն իսկ ցե- ղակից եղբայրների օգնութիւնն էլ շատ չնչին բան է»:

«Դրօշակ»ի յայտնած ճշմարտութեանը համոզուելու համար մենք պէտք չունենք այսպիսի յայտարարութեան մը, վասն զի «Մարտ»ի հրատարակութիւնն ի վեր աշ- խատած ենք «կարճ ժամանակ»ի փորձը պարզել հայ ժո- ղովրդին աչքին և աշխատիլ որ այլ ևս զոհ չերթայ Կով- կասեան լուսազու երկայններու:

Հայաստան ու Պոլսի ազգային գաղտնի համար աշ- խատողներէն շատերը 1895ին յետոյ երբ պարտաւորուե- ցան երկրէն դուրս ելլել, արտասահման իրար գտան. իւրաքանչիւրը իր շրջանակին մէջ ինչ որ տեսած էր, ինչ որ քննած էր ներկայացուց ամէնուն, և ընդհանուր խոր- հրգածութեան հետեւանքն այն եղաւ որ Կովկասի Հայե- ռը Թիւրքիոյ Հայոց գաղտնի ազդեալութեան եղած էին. ու շատ բնական էր գիտնել թէ անոցեալին անընդհատ շարու-

նակութիւնը նորանոր աղէտներ պիտի բարդէր ազգին զլիւն: Այս համոզումները նոյն իսկ 1896ին սկիզբները հեղհեղեղ կը յայտնուէին ընկերական շրջանակներու մէջ, ու «Մարտ» երբ սկսաւ հրատարակուիլ՝ ա'լ ատ ճշ- մարտութիւնները ազգին մաքին մէջ թափանցել տալու աշխատեցանք: Դժբաղդ, աղիտաւոր իրողութիւնները հեղհեղեղ եկան հաստատել մեր բոլոր վստիքը: Ու այ- սոր ահա նոյն իսկ այդ Կովկասցիներուն պաշտօնական բերանը համարուող «Դրօշակ»ը կ'ըսէ որ կարճ ժամանակի փորձէն պէտք է համոզուիլ թէ «նոյն իսկ ցեղակից եղ- բայրների օգնութիւնն էլ շատ չնչին բան է»:

Այդ կարճ ժամանակամիջոցի արդիւնքները «Դրօ- շակ» վերջին յունիս 30ի թիւին մէջ հետեւեալ կերպով կ'ամփոփէ. «Արհաւիրքներից մազապուրծ ազատած» («նրա (Հայ ժողովրդին) մի մասը տարագիր եղաւ, իր ող- «բերով, հառաչանքներով սար ու ձոր թնդացրեց: Կարճ «ժամանակի փորձը համոզեց նրան, որ նոյն իսկ ցեղա- «կից եղբայրների օգնութիւնն էլ շատ չնչին բան է, և որ «մնում է դարձեալ սեփական քրտինքով իր հասցը վա- «տակել: Այսօր նա դիմում է կրկին զէպի հայրենիք... «Բայց հայրենիքը — մի լայնատարած աւերակապաշտ, «մի գերեզմանատուն»:

«Դրօշակ»ի այս նկարագրութիւնէն առաջ «Մարտ»ի յունիս 6ի թիւին մէջ, Թիֆլիզի «Մշակ»ին տեղեկու- թիւններէն ու խորհրդածութիւններէն առաջնորդուած, ի- ռողութիւնները բաւական պարզած էինք «Վանդուած Օճախ» յօդուածով: մեր պակաս թողածը կը լրացնէ ժընէլիկեան թերթը: Այս ասիկ ետքը նոր ինչ աւելցնել: Այս բոլոր ճշմարտութիւնները հեղհեղեղ պարզելով հայ ժողովրդին աչքերուն առջեւ յայտնեցին ազգին առօրեա- մտութեանը վրայ դնելու ենք:

Այս նկարագրութիւնները և խորհրդածութիւնները որքան որ ալ ընդհանուր Հայաստանի վերաբերելու ձեղ- տում ունին, բայց և այնպէս միայն Վասպուրականի կը պատկանին: Այդ զմբաղդ նահանգը Կովկասի Հայոց յեղափոխական գործունէութեան զլխաւոր առաջնորդը նը- շանակուեցաւ, հետեւեալքը և անոր վրայ ծանրացող չա- րիքները Հայաստանի միւս մասերուն կրած աղէտներէն անհունապէս աւելի դանաւելք ու կորստաբեր եղան: Իրաւ է որ 1896ին առաջ ալ Վասպուրական, ինչպէս ամբողջ վերին Հայաստանը, բարեբաւտ վիճակ մը չունէր. բայց վրանի և զիւղերուն երկու տարի առաջուան կացութիւնը եթէ բազմապէս հիմակուանին հետ, տարակոյս չի կայ թէ Վասպուրականցիները 95 ին կրնային երջանիկ նկա- տուիլ, 98ի համեմատութեամբ:

Մենք այստեղ չենք ստույգաբար և ո'չ ալ կը քնն- նենք Վասպուրականի վերջին տարուան զեպքերուն պատ- մութիւնը. այդ աշխատութիւնը ուրիշ ճիւղ մըն է. մենք միայն նկատողութեան կ'առնենք զեպքերուն եղբայրացու- թիւնը: Կը տեսնենք թէ Վասպուրական 1895ի աղէտնե- րէն զերծ մնացած էր. ո'չ կոտորած, ո'չ թաւան, ո'չ «արհաւիրքներից մազապուրծ ազատած» ժողովուրդ մը. իսկ 96ին և 97ին Վասպուրական այնքան կորուստ կ'ու- նենայ որքան հայ աշխարհին ո'չ մէկ կողմը տեսնուեցաւ: Կը տեսնենք նաեւ որ այս բոլոր զմբաղդութիւնները Կով- կասի Հայոց ձեռնբերեցութեան հետեւանքն են: Եւ հիմա կուգան «Դրօշակ»ի միջոցաւ յայտարարել թէ այդ ամէն չարիքներուն վարժանք պէտք է փնտռել... Մովսէս մար- զարէին պատուիրանքներուն մէջ. «Տագնաւեցէք Հին «Կտակարանի այն հրահանգներով, որոնք թունալից բու-

«ղոք են ցայտում» ամեն բռնութեան դէմ» և միանգամայն «յայտարարում են ա կ ն ը ն դ ա կ ա ն: Ահա՛ փրկարար, «ազատաշունչ սկզբունքը»» (Դրօշակ 1898 յունիս 30):

Երբ հայ ժողովրդին կ'երգէին թէ հեռու տեղերէ իրենց եղբայրները «շուտով կուգան կը միանան սուրբ գործին» դժուար էր մտքէ անցնել թէ «սուրբ գիրքը» քարոզելու պիտի դան: Հայ ժողովուրդը Կտակարաններուն հինն ալ, նորն ալ բերնուց գիտէ. զէնքով զիմաղրելու օգտակարու- թիւնը վաղուց է իրեն քարոզուած է. օրինակ՝ Հայրիկէն. ու «Ի զէն, ի վրէժ, մի՛ ձախ, մի՛ յաջ, յառաջ, յառաջ, հապ՛ օն յառաջ», «Ազատութիւն դռնցի, թող որոտայ իմ գլխին...», «Կաթիլ մի արին հեղուք անխնայ, ի նպատ ազգիս յուսոյն ապագայ», այս ամէնը և զեռ բիւրաւորներ հայ ազգը գտնէ կէս դարէ ի վեր շինած, սոր- ված, լսած, երգած է. ինչ որ կը սպասուէր Կովկասէն «յեղափոխական բոցաշունչ ճառերէ» տարբեր բան մըն էր՝ կազմակերպութիւն, այն խելացի, ուժեղ կազմակեր- պութիւնը որ յաղթանակի կը տանի. և ներքին էր յուսալ որ Կովկասցիները իրենց զինուորական մասնազիտու- թեամբը, նիւթական բարգաւաճումովը այդ կազմակեր- պութեամբ պիտի օժտէին Հայաստանը, կամ զէթ Վաս- պուրականը. ու հիմա ասոր տեղ եւեր մեզի տիրացուա- կան ճառեր կը կարգան:

Մեր այս յօդուածին նպատակն է անգամ մը ևս ցոյց տալ, նոյն իսկ «Դրօշակ»ի խոստովանութեամբ, թէ ժընէլիկեան կովկասցի «յեղափոխականները» ինչ վիճակի բերին հասուցին այն Վասպուրականը ուր կեդրոնացու- ցած էին իրենց իրր թէ ունեցած բոլոր ուժերը. հաստա- տել՝ նոյն իսկ «Դրօշակ»ի խոստովանութեամբ, թէ ևս լրողական քաղաքներու մէջ նստած ճառ դրելէ զատ ուրիշ վարժան չեն գիտեր իրենց առաջ բերած աղէտներուն:

Այս «կարճ ժամանակի փորձէն» յետոյ Թիւրքիոյ Հայոց խելահաս մասին առաջին պարտականութիւնն է ամէն տեղ աշխատիլ որ հայ ժողովուրդը չեխայ այն թա- կարգներուն մէջ ուր բռնուեցան խեղճ վանեցիները. հայ ժողովուրդը ամէն տեղ քաջ համոզուելու է որ այդ իրր թէ «յեղափոխական» կոչուածները ժողովուրդը կոտորա- ծի առաջնորդելէ զատ ուրիշ բան չեն կրնար ընել. և ետքն ալ ճառ կը կարգան:

Մեր, Թիւրքիոյ Հայերու, միւս պարտականութիւնն է՝ աշխատիլ շինեցնելու ինչ որ ժընէլիկեան Կովկասցիները «աւերակապաշտի» վերածեցին. կենդանութեան շունչը փչել հոն ուր իրենք «լայնատարած գերեզմանատուն» մը թողուցին:

Այս զմբաղդ եղելութիւններուն մէջ Կովկասի բոլոր Հայերը գործնականապէս պատասխանատու չենք բռնել. բայց պէտք է ընդունիլ որ իրենց խղճին առջեւ բոլորովին չեն կրնար արգարանալ, վասն զի խմբակի մը դիմադրե- լու քաջութիւնը չունեցան: Կովկասցի մեր ընկերները Ռուսաստանի Հայոց զգացումները ու զազախարները ճշ- մարտապէս կը ներկայացնեն: Գիտենք թէ այս ամէն և զաճներուն վրայ կ'ողջան, բայց ճշակաւոր Հայաստանը արցունքի ուսուցումներով չի վերընթելու. խելքի ու զրամի կը կարօտի: Վերականգնանքումի գործին մէջ Թիւրքիոյ Հայերը ուրեմն կրնան սպասել Կովկասի Հայոց աջակցու- թեանը, գտնէ օտարազգիներէ ընծայուած օրինակներուն հետեւողութեամբ:

ԹԻՒՐԵՅԻԱ ԵՒ ԵՒՐՈՊԱ

Այս անգամ ի վեր է որ Թիւրքիոյ քաղաքական կացութիւնը կրկին վտանգուիլ սկսած է: «Հիւանդ մարդը» որ հիւլենական պատերազմէն ետքը առողջանալու նշաններ ցոյց կուտար, յանկարծ ծանրածանր տաքնապնեւում կը մասնուի: «Յանկարծ» բացատրութիւնը սակայն միայն զրաւն տեսնողներուն համար է. բժիշկները, որոնց զուլմը Ռուսիան է, գիտեն թէ հիւանդութիւնը իր բնական ընթացքին կը հետեւի. աներեւութանայ թէ վերերեւի, աստատորը դէպի գերեզման կը յառաջացնէ:

Ռուսիա Թիւրքին գլխուն պատրաստած գտերուն արդիւնքները քաղելու կը հետամտի. հայ ազգին վրայ տարածել տուած արհաւիրքը հիմա արհաւիրք կ'ընէ Թիւրքին: Վասպուրականէն Ռուսիա փխած 40,000 Հայոց վերադարձի խնդիրը քաղաքական ամենածանր դժուարութիւններէն մէկն է Թիւրքական իշխանութեան համար: Ռուսիոյ կառավարութիւնը կը պնդէ որ այդ Հայերը իրենց տեղւանքը վերադառնան ու իրենց ապահովութիւնը հանդիսաւ կենցաղավարութիւն մը: Վանի տեղական իշխանութիւնները, ինչպէս Կ. Պոլսէն կը հեռագրէ Ռիւթերի գործակալութիւնը, ջերմապէս կը փափաղին այդ վերադարձին, ու եկողներուն սիրալիք ընդունելութիւն կ'ընեն, վասն զի հոգիներ անմշակ մնացած են եւ Վանի նահանգը կը տառապի արմատիքի նուազութենէն. Հայերն են որ պիտի կերակրեն ամբողջ երկիրը: Սակայն սուլթանը կը դժկամակի ամբողջակի վերադարձին հրաման տալ: Ուրիշ ո՞ր է անձէ աւելի սուլթան Համիտ ինք ազէկ գիտէ թէ միայն եւ միմիայն Ռուսիոյ կառավարութեան թոյլտուութեամբն էր որ Հայոց կոտորածը հնարաւոր եղաւ. եւ հիմա Հայոց նկատմամբ Ռուսիոյ այս յանկարծածին զորովը բնականաբար կը վրդովէ սուլթան Համիտը թէ իսկ մը կը պատրաստուի:

Աւարտաբար այդ 40,000 Հայոց վերադարձը կրնայ վասպուրականի մէջ քաղաքային պատերազմի թուակաւնը բանալ: Քիւրտը եւ իսլամը գրաւած են Հայոց հոգիները եւ իրենց ապրանքը կը համարին. Հայերը իրենց բազմադարեան անշարժ ստացուածքը պիտի չուզեն յափշտակիչներուն թողուլ. ընդհարումները անխուսափելի կ'երեւին: Վան եւ շրջակաները կոխներ, արեւմահեղութիւններ կրնան առիթ հայթայթել Ռուսիոյ միջամտութեան մը: Վերին Հայաստանի մէջ ռուսական զորքունելութեան նըպատակն ալ այս օրին հասնիլ էր: Քաղաքական դեպքերը եթէ մինչեւ իսկ չզգա՞նք միմիայն եւ համբերութեան պէտք զգացուի, անդին կուլիսեան սահմանադրիւն մօտ Թիւրքիա քանի մը տարի գրադելու գործ ունի:

Աւայս միջոցիս ռուսական կառավարութիւնը կը մտաբերէ Թիւրքիայէն երաշխաւորութիւն պահանջել պատերազմական սուղանքին վճարումին համար: Այս անգամ այս պահանջումը շատ խիստ կերպով կը յայտնուի. Թիւրքական իշխանութիւնը ո՞ր է միջոց չունի կ'ամ վճարումը ընելու, կամ վճարումին ապահովութիւնները ընծայելու. Հանրային Պարտքի վարչութիւնը ո՞ր է յանձնառումի տակ չի մտնել: Բեղդպուրի իշխանութիւնը օրինական կուտանի մը վրայ է, ու ոչ ոք կրնայ մեղադրել զինքը պնդումին համար. ո՞չ ապաքէն Թիւրքական իշխանութիւնը օրինակը ինք տուաւ. առանց Յունաստանէն պատերազմական սուղանքը դանձելու Թիւրքիայէն զուրս ելլել չուզեց: Ժամանակն է որ ինքն ալ իր պարտականութիւնը ճանչնայ. բայց Ռուսիա քսան տարի ետքն է որ չափազանց խտտապահանջ կ'ըլլայ, Թիւրքիոյ այնքան բարեկամական ցոյցեր չուայելէ յետոյ, Հայոց արեւմուտը: Այս յանկարծական պահանջումն ալ ճգնաժամի մը յայտարար նշանը կը սեպուի:

Աւայս յայտարար նշանները կը վստան: Ահա եւ րուսական պետութիւնները 1896 օգոստոս 14 26-ի հաշիւներու կարգադրութիւնը կը մտաբերեն: Օ՛հ, Հայոց համար չէ մտածումնին: Եւրոպացիները կորուստներ ու-

նեցած են, եւ հիմա պէտք է որ Դուռը փոխարինութիւնները հատուցանէ: Պրանսա, Անգլիա, Իտալիա, Աւստրիա զանազան դուստրներ կը պահանջեն. Թիւրք իշխանութիւնը այդ դուստրները կրնար առանց մեծ դժուարութեան մը վճարել, վասն զի քանի մը հարիւր հազար ոսկիի խօսք է. հելլենական պատերազմական սուղանքը զիւրութիւն կ'ընծայէր այդ զիւրացաւն ազատուելու, սակայն վճարումին հետեւանքները փորձանքաւոր կ'երեւին: Կառավարութեան խոստովանանքը պիտի ըլլայ այդ վճարումը, թէ Կ. Պոլսոյ ջարդը կառավարական որոշումի մը գործադրութիւնն էր: Դուռը կ'ըմբոստանայ գործնականապէս այսպիսի խոստովանանք մը ընելու, եւ հաւ Աւստրիա, Գերմանիոյ նիզակալիցը, ոտք կը կոխէ թէ պետութիւննեւ ըստ պահանջումը պէտք է յարգուի, վասն զի օրինաւոր է:

Երբեակ Նիզակալիցութենէն եկած հարուածը մանաւանդ հաստոյր է. բայց այսքանը բաւական չէ, ուրիշ մեծ դանդութիւն մըն ալ վերապահուած էր օսմանեան իշխանութեան. պետութիւնները կ'արգիլեն Թիւրքիոյ Կրեալ զինուոր հանել. սուլթանը շուտաւ կը դիմէ Վիլհելմ կայսեր որ բարեկամաբար խրատ կուտայ համակերպիլ չորս պետութիւններու հրամանին: Հոս ալ յուսաբեկ:

Աւհա միջոցեւ Եւմէն նորէն կ'ապստամբի, ասորիներու պական Թիւրքիոյ սահմանադրուելու եռացումի մէջ է. պալքանեան պետութիւնները իրար կ'անցնին, իրենց վեհապետները Բեղդպուրի կ'այցեկեն. գեո անցած տարի զուլմը ֆէս գնելով սուլթանին ձեռքը պաշտօն Ֆէրիտ նահա իշխանը այս տարի ալ Նիզուր Բ. ի ձեռքը կը պահէ, այն ձեռքը որ միւս ձեռքը պիտի կտրէ: Սերպիա ռուսական թեւարկութեան ներքեւ կը մտնէ. Թիւրքական սահմաններուն վրայ տեղի ունեցած դեպքերուն առթիւ սերպիական կառավարութեան կողմէն Դրան հազորդուած բողոքագիրը որով 31 դեպքի բնութիւնն եւ փոխարինութիւն կը պահանջուի, Ռուսիոյ կառավարութեան աշակցութիւնը կը վայելէ:

Նեղը, շատ նեղը ինկած սուլթանը կը ջանայ Ալմէտ Պարթլէթի միջոցաւ անգամ մը եւս Անգլիոյ համակրանքը իր վրայ դարձնել: Թրքամուր երեսփոխանը Պոլիս երթալով սուլթանին հետ տեսակցութենէ մը յետոյ նամակ մը կը հրատարակէ արքունական «Մորնինկ Բօսթ»-ի մէջ, ու կը պանծացնէ Թիւրքական բանակը, կը զրուստէ անոր ուժը եւ բարոյականը: Բայց ահա պահպանողական կարեւոր թերթը «Սթանտարտ», խմբագրականով մը կը ջրէ այդ լաւատեսութիւնները ու Թիւրքիոյ իսկական կացութիւնը կը մերկացնէ: Այդ խմբագրականը ամբողջապէս ներկայացնել օգտակար կը սեպենք: Ահա տօնի:

«Թիւրքիոյ սուլթանը իբր ջլախտաւոր մէկը կը նկարագրուի: Եթէ այդպէս ըլլար մինչեւ հիմա շատոնց խենդեցած ըլլալու էր: Հոռմէական կայսրութեան վերջին օրերէն ի վեր, երբ նահանգներէն շատերը կորսուած էին, ու մնացածներուն մէջ ալ ամէն օր նոր խռովութիւն մը կը պայթէր, երբեք միապետ մը այսպիսի կացութեան մէջ չէր գտնուած: Սուլթանը ահա յաջող պատերազմ մը մղեց. իր թշնամիներէն թերեւս էն վտանգաւորը ջախջախեցաւ: Բայց ասիկա իրեն օգուտ մը չունի: Ռուսիոս ալ նմանապէս յաղթանակներ տարաւ: Սուլթանը իր յաղթանակին պատգանքը քաղելէ առաջ անոնց վրայ արդեւ զրուցաւ: Հիմա հաստատուած է թէ հելլենական պատերազմին ծախքերը երբ վճարուին, Պանը Օթոմանի փոխառուութիւնները հատուցուին, Ռուսիա եւ Պրանսա առ այժմ գոհութիւն ստանան, պատերազմական սուղանքէն բան մը պիտի չի մնայ: Եւ խաղաղութեան առաջին հետեւանքը եղաւ Ալպանիոյ մէջ ահեղ ու խորհրդաւոր խռովութիւն մը: Առ այժմ ասիկայ հանդարտեցաւ, բայց ասոր համար Թիւրքիայէն հազարաւոր խուրճեր հոն խրկուեցան ու հազին ծախքերով: Միւսնոյն ատեն Եւմէն, միշտ ապստամբական վիճակի մէջ, նորէն եռաց, ու այս շարժումը գեո չէ հանդարտած: Անիշխանութիւնը հոն կը տիւրէ եւ կ'ըսուի թէ «քաղաքային ու զինուորական իշխանութիւնները այլ եւս ո՞ր է իշխանութիւն չունին ժողովրդին վրայ»: Արեւայէն ու Աստա-

նայէն 16 վաշտ բէտիֆ Եւմէն խրկուեցան բանակը դուրսցնելու համար: Աս խեղճ բէտիֆները, գեո սրբան առն պիտի պարտաւորուին իրենց արտերէն ու ընտանիքներէն քաշկաւորել, մէյ մը հոս, մէյ մը հոն, պատերազմելով առանց ոռնիկի, առանց զգեստի, առանց սուտի, մինչգեո իրենց ազալը անդին անօթի ծարաւ կը մեռնին, ու իրենց հոնձքը կը փափի: Թրքական կայսրութեան վախճանը կը մօտենայ կոր: Թէպէտ իր ժառանգական թշնամիները ձեռնպահ կը մնան եւ սակայն մէկ քանի տարիէն պիտի փլի վար դայ, — Թերեւս մէկ քանի ամիսն է:»

Այս հեռապատկերը — կամ թէ մերձապատկերը ինչպէս որ կ'ուզէք — աչքի առջեւ ունենալով մէկտեղ Թիւրքիա տեսնողները հետապնդութեամբ կ'աշխատի իր սղաւազինութիւնները աւելցնելու, ու միանգամայն զինուորական բարեկարգութիւններ ներմուծելով հաւասարելու իր զրադներուն: Յունաստանի պատերազմական սուղանքէն մնացած 2,000,000 ոսկին զենքերու քնուսի յատկացուցած է, առանց սկանջ կախելու Ռուսիոյ պահանջումնեւ: Անգլիական թերթերը կարեւոր տեղեկութիւններ կուտան այդ բոլոր պատրաստութիւններու մասին: Ամբողջ բանակը քիչ ատենէն պիտի կարենայ զինուել Մաւզերեան հրացանով, որմէ ահազին քանակութեամբ ստացած է ու կը ստանայ Թիւրքիա. Բրուքի թնդանօթներու առատ պաշար մը արդէն բանակը ունի, եւ հիմա դաշտի արագաձիգ թնդանօթներ շինել տալու համար բանակցութիւններ սկսած են Բրուքի տան հետ: Գերմանական զործարաններու անծուխ մատոգ եւ 100 միլիոն փամփուշտ ապսպրուած է: Ամբուլութիւններուն մեծ հոգ կը տարուի պատերազմական նախարարին կողմէն: Նմանապէս բանակին թիւը աւելցնելու, նորանոր զուրկը կազմելու ձեռնարկուած է: Ի միջի այլոց Համիտի գունդերը որոնք 61 հեծելազունք կը կազմեն նորանոր բարեփոխումներ պիտի կրեն: Եւ «Թայպ» կը յայտարարէ թէ այս ամէնուն ետեւը մեծ պետութիւն մը կ'ունակ կը կենայ Թիւրքիոյ որ անոր ապաւինած եւ ոչ իսկ Ռուսիոյ կարեւորութիւն կ'ընծայէ: — Հա՛րկ է ըսել թէ Գերմանիա պէտք է ըլլայ այդ մեծ պետութիւնը:

ԱՌՈՂՋ ԳԱՆԱՓԱՐՆԵՐ

«Հիւանդութիւն մը» վերնագրով մեր նախորդ թիւին մէջ հրատարակուած յօդուածին շօշափած նիւթերուն եւրեմն երբեմն վերադառնալ պէտք պիտի ըլլայ, վասն զի կարգ մը առողջ գաղափարներ ժողովրդին մէջ տարածելու հարկը կը զգացուի:

Առողջ գաղափարները պէտք է ընդհանրացնել հայ ժողովրդին այն մասին մէջ ուսից կը բղիւի տաք սրտով եւ քաջ հոգով երիտասարդութիւնը, որ ազգին ապագան պատրաստող մեծ ուժն է, վասն զի ինքնազոհ անձնուելութիւնը կը մարմնացնէ: Ինք կը մաստակարարէ ազգային փրկութեան բանակը կազմող զինուորներուն ստուար մեծամասնութիւնը: Բայց այդ զինուորները կամաւորներ են, ո՞ր է օրէնքի բնութեան ներքեւ չէ որ կուտուի կ'երթան: Ամէն բանակ սակայն կարգապահութեամբ միայն կրնայ յաղթանակել, ու ինչպէս որ յեղափոխական զինուոր ըլլալու համար պարտականութիւնը կամաւոր է, այնպէս ալ կարգապահութիւնը կամաւոր կ'երեւի. անձնական համոզումն է որ յեղափոխական զինուորին ճանչցնել ու գործադրել կուտայ իր պարտականութիւնը:

Ազգային գաւառն աշխատող կազմակերպելու մարմին մը կրնանք նմանցնել չուկենաի մը որ իր մէջ ունի նուապիւր, մեքենավար, հնոցպան, գեղավար, նուառախ, ո՞րն առողջմէ կենսական կարեւորութիւն ունի, ո՞րն անօգուտ է: Ո՛չ մէկը, ոչ միւրը. ամէնուն ներդաշնակ գործակցութեամբն է որ նաւը առաջ կ'երթայ. ապահովութիւնը կը փնտռուի ամէն պաշտօնի իր գործին զուլմը գտնուելու մէջ. ու երբ մեքենավարը նուապեալ ուղէ,

հնոցստանը մեքենայարկն տեղը անցնի, ու նաւաստին ալ զեկալարին, ալ նաւաբեկութիւնը ապահովեալ է։ Որոշ նպատակի մը ձգտող կազմակերպեալ մարմիններն ալ իւրենց մէջ աշխատութեան այս բոլոր բաժանումները ունին, եւ ամէն մարդ իր ընդունակութեանը համեմատ իր գործը տեսնելով, իր պարտականութիւնը կատարելով է որ յաղթանակ ու յաջողութիւն կ'ապահովուին։

Հայ Յեղափոխութիւնը ծնաւ շատ ու շատ կորովի եւ սրտոտ երիտասարդներ որոնք իրենց կեանքը, իրենց ըստացուածքը, իրենց ընտանիքը, ամենքն ալ ազատութեան դատին նստիւցին։ Անձնութիւններն ինչ հիւսնալի օրինակներ եղան կուսի ամէն պարագաներու մէջ, ու մանք լեւները՝ հրացանը ուսերնին, ումանք՝ ապստամբութեան դաշտին վրայ, ումանք՝ պահանջագիր մը իբր վահան բռնած Պապը—Ալին կ'երթային գնտակներու դէմ, ու վերաւորեալ կը նետուէին զիններու խռանին մէջ ուսկից զիպուածով դուրս սպրդած են։ Եւ սակայն ասոնք ամենքը համեմատօրէն իրենց գործերով կը զբաղին. սրտերնին զոհ է որ իրենց պարտականութիւնը կատարած են. քաջաբերուած են որ իրենց ընկերներուն սերն ու համակրանքը կը զրաւեն, ու վաղը երբ նորէն պէտքը զգացուի, զարձեալ կուսի զաշտին վրայ են։

Բայց պէտք է ընդունիլ նաեւ թէ իրենց արիւնը տըւողները, իրենց պարտականութիւնը կատարողները միանգամայն իրաւունքներ ալ ունին, ու մանաւանդ պէտք է որ ապահով ըլլան թէ խղճամիտ առաջնորդներ կը վարեն այն գործը որուն համար զոհուած են ու պիտի զոհուին։ Իրենց այս իրաւունքներուն լիակատար գործադրութիւնը կը զաննեն, խօսելով միայն մեր կուսակցութեան վրայ, մեր հիմնական օրէնքներուն մէջ։ Իւրաքանչիւր ընկեր իր քուէով կը կարգէ իր ներկայացուցիչը լիազօր իշխանութեամբ։ Ներկայացուցիչները միանալով կը կազմեն պատգամաւորական ընդհանուր ժողովը որ կուսակցութեան բացարձակ տէրն է. հաշիւները կ'առնէ, նոր վարչութիւն կ'ընտրէ, ուղղութիւն կը գծէ։ Այդ ընդհանուր ժողովը կը միանայ երեք տարին անգամ մը, բայց երբ ընկերները պէտք զգան կրնան Մասնաճիւղերու միջոցաւ ո՛ր եւ է ասոնք ընդհանուր ժողովը գումարել տալ։ Ահա իրաւունքներու կիրառութեան օրինաւոր միջոցը, որ միանգամայն կարգապահութեան ապահովութիւնն է։

Հաւանօրէն այս ամէնը անծանօթ են անոնց որոնք կ'աշխատին մեր մէջ երկպառակութիւն ձգել, ընկերներու մտքերը պղտորելու աշխատել։ Ո՛րքան ապուշ պէտք է ըլլան անոնք որ կարծեն թէ կարող են կասկածներ հրապարակել կուսակցութեան վրայ՝ հրատարակել տալով թէ Հնչակեան կուսակցութիւնը իր հաշուետեւորները ձիւհանկիւլեանին ցոյց չէ տուած (.'.)։

Չուր ջանք, անօգուտ վատտակ։

ՀԱՏ ՄԵՆ ԱԼ

Պուրկարիայէն մեղի կը հաղորդուի թէ՛ չէղորութեան քողին տակ մեր ետեւէն իյնալու դիտումով հոն ուրիշ թերթ մը եւս հրատարակելու խորհուրդ կայ։

Երկու տարի է առ ու ան — մարմին թէ անհատ — ծախքեր կ'ընեն, ջանքեր կը գործադրեն մեղի «սնչաքննչու» փափաքով. բայց այդ խեղճուկները կը տեսնեն թէ իրենց «զոհողութիւնները» յուսացուածին հակառակ արդիւնքը կ'արտադրեն։ Պատճառը պարզ է։ Մեր այս զուտ Ազգային կուսակցութիւնը եթէ այսօր յանկարծ լուծուէր, վաղը անմիջապէս ուրիշ մը պիտի կազմուէր մեր ուղղութիւնը շարունակելու յանձնառութեամբ։ Ազգային կենսական պէտքի մը զոհացումը կուտանք, ուստի կ'ապրինք։ Հայ ժողովուրդը ալ յոգնած է կեանքի գտաւիք կարգ մը դատարկագործներու անամէջ բացազանչութիւններէն, աչքնաբուկ ձեռնածուկութիւններէն որոնք ամէնու ալ շատ սուղի նստան, եւ դուցէ զեւ տանն մըն ալ իրենց չարաշուք հետեւանքները ունենան։

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԷՏ ՄԸ

«Մարտ»ի յուլիս 6ի թիւին մէջ ակնարկութիւն մը ըրած էինք 1890 յուլիս 15ին թուրքի բեկանումին պարագաներուն մասին. աւելորդ չէ քիչ մը աւելի տեղեկութիւն տալ։

Մինչեւ հիմա որոշապէս չէր գիտցուած թէ այդ օրը ինչ հանգամանքներու բերումով պատրիարքարանի մէջ ջախջախուած էր սուլթանին թուրան. կը կարծուէր թէ յեղափոխական գործող մարմինն մէկ որոշումին գործադրութիւնն էր. սակայն Հաճի Արթին ձիւհանկիւլեան արձակուելէն յետոյ այդ խնդիրը լուսաբանեց Լոստոն։ Ահա ճիշդ ու ճիշդ իր պատմութիւնը, իր բերնով։

Մայր—Եկեղեցիի բակին մէջ յայտնի չէ թէ ինչ պատճառաւ, Հաճի Արթին ժողովուրդէն սաստիկ ծեծ կ'ուտէ, եւ զային սոսկալի զրգուով կ'ենթարկուի։ Պատրիարքարանի սրահին մէջ երբ կը յարձակի թուրքային վրայ, անմիջապէս Համարձում Պոյաճեան (Մուրատ) կը վազէ Հաճիին վրայ, եւ զինքը զրկելով կը պաղատի որ թուրքային ձեռք չի դպցնէ։

—Հաճի, ինծի մեղքուր ատ բանը մի՛ ընեն, կ'ըսէ։ Բայց Հաճին ինքնիրմէն ելած, մտիկ չընեն։ Յետոյ ինքն ալ կը մտնէ պատրիարքին կողքը ու մէկտեղ կը մտնէ այն տունը ուր պատրիարքը կ'ապաստանի։ Մնացածը յայտնի է։

Այդ նշանաւոր օրուան մէջ պատահած թուրքի դէպքին պատմութիւնը, որ տարբեր կերպով գիտցուած էր, ձիւհանկիւլեանին տեղեկութիւններովը հիմա ճշդուած է։

Սակայն այս յիշատակութիւնը զուտ պատմական կարեւորութիւն ունի, եւ այն ալ հայ ազգին համար միայն։ Շատ Հայեր չէին ըմբռնած թէ յեղափոխական մարմին մը որ կ'ուզէր պատրիարքը ժողովուրդին զուտ անցնելով բարեկարգութիւններու համար սուլթանին պահանջադիր մը տալ, ինչ մտածութիւնով այդ մարմինը նախ կը սկսի իր ոտքերուն տակ առնել թուրքն որ սուլթանին պատկերն է։ Հիմա հաստատուած է թէ նախաժողովուրդը մը մաս չէր կազմեր թուրքի բեկանումը, այլ պարզ զիպուածական գործ մըն է։

Բայց ինչ որ ալ եղած ըլլայ շարժառիթը, իրողութիւնը միշտ նոյնն է, հետեւանքները անփոփոխ կը մնան, ինչպէս եւ քննադատութիւնները եւ գնահատումներն ալ։ Պարզ պատմութեան կէտ մըն է որ կը ճշդուի։

* *

Այս դէպքին հետեւանքը եղաւ այն որ ձիւհանկիւլեանի անունը, առաջ անծանօթ, տարածուեցաւ ժողովուրդին մէջ, ու երբ անցած տարի բանտէն ելաւ համակրական ընդունելութիւն գտաւ։ Կը յուսացուէր որ իբր խելացի մարդ եւ բարոյական ունեցող յեղափոխական պիտի ծառայէր յեղափոխական գործին. հակառակը ենթադրելու ո՛ր եւ է պատճառ չի կար։ Բիշ ատենէն սակայն մտաւոր ակարութիւնը ցոյց տուաւ, ինչ որ իրաւունք մը չէր ի տար բարոյականին վրայ ալ կասկածելու։ Անգարաքաղաքը, կամ տկար մտքով մարդը բարոյականի տէր կըրնայ ըլլալ։ Սակայն քիչ ատենուան մէջ ձիւհանկիւլեանի գործերովը իբր անբարոյական մարդ ալ յայտնուեցաւ։ Հաստատուեցաւ որ մեր թշնամիներուն կողմէն տխուր պաշտօնով մը Լոստոն եկած էր։ Երբեք չէր պարագրքին իր գոյնը բոլորովին դուրս տուաւ։ Ո՛ր եւ է տարակոյս չի մնաց թէ Հնչակեան կուսակցութեան տապալումին գործիք ըլլալու համար պարզ չարձկան մըն էր, եւ իր ստացած անունը կը վաճառէր։ Ու այդ մարդը որ զեւ բանի մը ամիս առաջ այնքան պատիւներով հիւրընկալուած էր Եզրիպոս, երբ բանի մը ամիս յետոյ հոն վերադարձաւ, ամէնէն վաճառեցաւ իբր անարգ արարած մը, որուն ճակտին զարնուած էր անբարոյականութեան խաբարը։

Եզրիպոսութիւն, անցեալը չի կրնար ներկային քաւութիւնը ըլլալ։ Անհատի մը անցեալը ինչքան ալ վատաւոր

ըլլայ երբեք չի կրնար արդարացնել ներկային մէջ անոր անբարոյականութիւնը, ոճրագործութիւնը։ Մատնիչներ կան որ երբեք յեղափոխականներ եղած են, եւ անկեղծ յեղափոխականներ։ Այդ անցեալը իրենց ներկան չարադարացնելու։

Ու նաեւ՝ անուն մը որքան ալ ժողովրդական եղած ըլլայ չի կրնար զիմանալ երբ անբարոյականութեան գործիք կ'ըլլայ։

ձիւհանկիւլեանի գործողութիւնը գոնէ այս տարբարական ճշմարտութիւնները գործնականապէս տարածելու պիտի ծառայէ։

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ո Ւ Ն Վ Ե Ր Ա Գ Ա Ր Զ Ը

Ռիւթերի հեռագիր մը վերջին պահուն կը ծանուցանէ թէ՛ հայ զաղթականներուն կողմէն իրենց երկիրը վերադառնալու կատարեալ արտօնութիւն տուեր է սուլթանը։ Վերադարձը աստիճանաբար տեղի պիտի ունենայ։ Այս առթիւ անգլիական մամուլին մէջ կասկածներ կը յայտնուին թէ նորանոր խռովութիւններ կրնան ծագել Հայաստան, «մանաւանդ որ, կ'ըսէ «Մորնինկ Բօթ» խմբագրականի մը մէջ, հաւանօրէն այդ վերադարձողներուն մէջ պիտի գտնուին Հայեր ալ որոնք երբեք այդ երկիրները տեսած չէին։»

«ՅԵՂԱՓՈՒՍԿԱՆ»

Շատոնց է առիթ մը կը փնտռել խօսելու կարգ մը «յեղափոխական»ներու վրայ որոնք յեղափոխութիւնը իւրենց մենաշնորհը կը նկատեն եւ որոնք ընդհանրապէս կողմէն կուգան մեզի, երբ վերջերս ձեռք անցան Վառնա հրատարակուող թերթի մը մէկ քանի թիւը, ուր «յեղափոխական» վարդ—Պատրիկով իր յիշատակները կը գրէ։

Ձեռքս անցածը ճիշդ այն մէկ երկու թիւն էր ուր այդ պարոնը, մարմնաւորում Յեղափոխութեան, խօսելով 1890ին Կ. Պոլիս իրեն գործակցող ընկերներուն վրայ, մէկուն յեղափոխական վկայական կուտայ, միւսին կը զլանայ, ասոր «յեղափոխական» ըլլալը կը վճռէ, անոր յեղափոխութեան հուրը չունենալը կ'որոշէ։ Ինչքն է Յեղափոխութեան մեծ գաղափարը (.)

Խօսիմք ուրեմն իր Պոլսոյ յեղափոխական գործունէութեանը վրայ։

Այդ ողորմելին զիտէր որ թիւը ոտակականութիւնը կը լրտեսել զինքը եւ իրեն կը հետեւէր քայլ առ քայլ. Հասարակ յեղափոխական մը, որ իրօք անկեղծօրէն կը սիրէ գործը եւ ուրիշ նպատակ չունի բայց եթէ գործին յաջողութիւնը, ինչ պիտի ընէր։ Հարկ եղած տարբարական զգուշութիւնները ձեռք պիտի առնէր անմիջապէս, ո՛չ իր անձին, այլ գործին սիրուն, իր ընկերներուն սիրուն։

Ինչ, զգուշութիւն ձեռք առնել։ Գե՛հ, դուք յեղափոխական չէք, դուք չէք իմանում թէ ինչ է յեղափոխութիւնը։ Պէտք է արի լինել, հե՛րն անխիճած ես այն թիւը քերին։

Գառնեք քիչ մը թէ իրաւունք քաջութեամբ էր որ Պ. Վարդ—Պատրիկով կը զիմադրաւոր վտանգէր։ Ատիկա նորէն արժանիք մը պիտի ըլլար։ Բնաւ։ Որովհետեւ ԻՐԵՆ ՀԱՄԱՐ ՎՏԱՆԳԻ ԶԻ ԿԱՐ, ու ինքը ՇԱՏ ԼԱՅԻ ԳԻՏԷՐ ասիկա, ու կը յայտարարէր ալ։

Երբոր բռնուեցաւ, ինչպէս կը փափաքէր, իր մուրաւորին հասաւ։ Ամբողջ աշխարհը պիտի իմանար որ ինք Պոլիս յեղափոխական գործին մէջ էր, եւ Հնչակեան կը ներքն ալ իր քուլէն ելած էր։ Իր ընկերները իրեն պաղատած էին որ, քանի որ ոտակականութիւնը զիտէր իր բնականաւոր, գոնէ թղթերը, հաշիւները, ու մանաւանդ կնիք

քը ուրիշ տեղ պահէ։ Զէ՛, պէտք էր որ կնիքը քաշէն եւ-
լէր, որպէս զի պարծանքը կատարեալ ըլլար։

Բանտին մէջ, կատարեալ երանութիւն էր իրեն հա-
մար։ Լաւ անկողին, շատ լաւ սնունդ, թէյ ու սիկատ,
մասնաւոր յարգանք, շնորհիւ ոռոտական զեպանատան
հայրական հոգածութեանը։

Իր վրայէն գտնուած էր նոյն իսկ հաշիւներուն տես-
րակը։ Հիմա կը մտածէր թերեւս որ գոնէ հաշիւները ու-
րիշներուն խնայելու կերպով գրուած էին։ Բնա՛ւ։ Պ.
Վարդ-Պատրիկով, ամբողջ տառերով գրած էր անուններն
այն անձերուն որոնցմէ պարտ ստացած էր։ Իր հոգն էր
թէ ուրիշներ կրնային վտանգուիլ։ Զէ՛ մի որ, ինչ ալ ըլ-
լար, իր կաշին ազատ էր։

Երբոր դատաստանը լինցաւ, որ իրեն համար սիրուն
ու հաճելի գուարճութիւն մը եղած էր լսիլ, Պ. Վարդ-
Պատրիկով առօր-փառօր յանձնուեցաւ ոռոտ կառավա-
րութեան, որ այդ կողմիս զեղի մը անկիւնը մըջող ու-
զորմելի տնգարծ վարձապետը զրկեց՝ իրր աքսոր — ս'ի
հեղնութիւն — Ռուսիոյ էն սիրուն քաղաքներէն մին, երեք
տարի մնալու այնտեղ եւ իր Պալիս վաստակած դասիններուն
վրայ քնանալու։

Զեմ ուզեր ըսել մէկիկ մէկիկ թէ ասոյին ինչ եղան
իր ընկերները, որոնք ինծի համար բո՛ւն յեղափոխա-
կաններ էին, բայց արտառութեամբ կը յիշեմ որ անոնցմէ
խեղճ Սեբաստացի Մարգարէ Աբեայի բանտին մէջ քա-
շած տառապանքներէն մեծաւ, Գրիգոր Գրիգորեան նոյն Աբ-
եայի բանտին մէջ կրած չարչարանքներէն մահամերձ էր,
եւ Մուրադը տակաւին այսօր տաժանելի աքսորին մէջ
կը սովայ, Ղարաթ թարապուռ, վայրենութեան կեղ-
րոնը։

Այս ամէնը կը զրեմ, լո՛ւ գաս մը հանելու համար
մեր ընկերներուն։ Ասան մը, երբոր յեղափոխական գոր-
ծին նոր սկսանք, ներելի էր խաբուիլ «Մե՛նք ենք բուն
յեղափոխականը» պողալով կուրծքերին ծեծող շարա-
շաք խաբեբաններէ, բայց անկից ի վեր մեր արեան ցնալը
սորվեցանք թէ պողոտախօսութիւնը եւ շաղաղանութիւն-
նը Յեղափոխութեան մէջ գործ չունին, եւ պէտք չէ ունե-
նան։ Վարդ-Պատրիկովներուն եւ իր նմաններուն դարը
անցաւ։ Երթման բարով։ Շա՛տ սուղի նստան մեզի։

ՀնՁԱԿԵԱՆ ԸՆԿԵՐ ՄԸ

Ժննդ, 25 յուլիս 98.

ԶԷՅԹՈՒՆԻ ԴՐԱՄԸ

«Մարտ»ի նախորդ թիւով Զէյթունի անախտական
այժմու ողբալի կացութեան վրայ կը հրաւիրէինք ամէն
ճշմարիտ Հայու հոգածութիւնը։ Այդ արի լեռնականները,
որոնք Հայութեան պատիւը փրկեցին իրենց քաջ դիմազ-
րութեամբը եւ անվնաս կուտուր, այսօր սովամահ կոր-
սուելու վտանգի մէջ են։

Շատ կողմէ այժմ մեզի կը հարցուի թէ Նազարեկե-
եան շուխտակէն ինչո՞ւ չի պահանջուի Զէյթուն հասցնե-
լու համար իրեն յանձնուած հազարաւոր սակիները։ Ծիշող
այդ խնդրին առթիւ էր որ Հնչակեան Կուսակցութեան եւ
նախորդ կեդրոնին մէջ վեճը սկսաւ։ Նազարեկեան եւ
կիւրի չուզեցին մէկ փարսա տալ այդ գումարէն՝ Զէյթունի
արի լեռնականներուն զրկուելու համար։ Ու թէպէտ Կու-
սակցութեան արտաբանեցան, սակաւն պարմը իրենց քով
մնաց ու կը մնայ։

Իրենք կը վայելեն զայն, մինչ այն մարդիկը՝ որոնց
բարոյապէս սեփականութիւնն է այդ գումարը, անդին ու-
վամահ կը կորսուին։

Ազգովին պահանջներ այդ ստակը, եւ զրկենք Զէյ-
թուն։

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՍՄԲԱՏԻՆ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Մարտ»ի 11րդ թիւին մէջ խոստացած էինք Նա-
տիրեանի գոհին՝ Ռոտոսթոյի Սմբատի սպանման պարա-
զաններուն պատմութիւնը ընել։ Ռոտոսթոյի Սմբատը
հնչակեան ընկերներէն մին էր, այն անձնուէր ու արի
զինուորներէն մին որոնք գիտեն զոհուիլ անխօս, երբ
հարկը պահանջէ։

Իր սպանման պարագաները մեզ տեղեկագրած է ա-
մէն մանրամասնութիւններով իր ընկերներէն մին, որ
ինքն ալ նոյնպէս յեղափոխութեան արի գործիչներէն մին
եղած է։

Այդ տեղեկագիրը իր նոյնութեամբ չենք հրատա-
րակեր, մէկէ աւելի նկատումներով։ Բայց ահա այդ ա-
նարգ ոճրին պատմութիւնը, իր էն զլխաւոր գծերուն մէջ։

Նատիրեան սրիկան թիֆլիսի մէջ կը համոզւ. Սմբատը
և ասոր ընկերը թէ ինք 12 հոգիւնց աւազակախումբ մը
պիտի կազմէ, Սմբատն ալ խմբապետ պիտի կարգէ, թէ
չըրէզի հաղուսանները արդէն կը շինուին կոր եւ թէ Պէր-
տանի հրացանները հասնելու վրայ են. իսկ ձիերը ար-
դէն գտնուած են եւ այն ինչ տեղը կը գտնուին։

Սմբատ որ արդէն սկսած էր կատկածիլ այս ամբողջ
գործին խաբեբայութեանը, թիչ թիչ կը սկսի իր կատկած-
ները բարձրաձայն ալ յայտնել Նատիրեանի։ Կ'երթայ
աչքովը տեսնելու իբր թէ գտնուած ձիերը, որոնք իրաւցնէ
կային, բայց ազարակի մը մէջ կ'աշխատուէին, շահու-
համար։

Սմբատ հեղազեկաւ աւելի զիտակցաբար եւ աւելի եւ
ռանդով համար կը պահանջէ Նատիրեանէն, իրենց գոր-
ծունէութեան մասին։ Ինք իր կեանքը նուիրած է, բայց
ինչ որ կը տեսնէ իր չորս բոլորաբը, զինքը բնաւ չի հա-
մուկեր թէ ազգային դատին օգտակար ու եւ է ձեռնարկ
պատրաստուելու վրայ է։ Իր խիղճը իրեն չի ներքեր մա-
նակից գտնուիլ այդպէս գործի մը, որ լոկ խաբեբայու-
թիւն է։ Ու իր համոզումը կը յայտնէ իր ընկերներուն ալ։

Իրիկուն մըն ալ Ք. Սմբատի սենեակը կուգայ եւ ի-
րեն կ'ըսէ թէ Նատիրեան այս ինչ տեղը իրեն կը սպասէ
եւ իրեն պիտի բացատրէ իրենց գործը։ Սմբատ կ'ենէ
կ'երթայ վստահաբար, եւ մէյ մըն ալ երեւան չեւելի։
Մէկ քանի օր ետքը կառավարութիւնը խեղճին զիտակը կը
գտնէր փոսի մը մէջ։ Նատիրեան ոճրին յաջորդ օրը կող-
կատն փախած էր։

Ոճիրը սապէս երեւան ելած է։ Խօսքը կը թողունք
տեղեկագիրը գրողին, Սմբատի ընկերոջ որ, անոր երեւան
չեւելէն վրդոված, փնտառուքի ելած էր։

«Ես ու ընկեր մը կ'երթայինք երբոր Շէյխման-Բա-
զարի մօտ տեսնեց Ք.ն (այն մարդը որ Սմբատը եկած
կանչած էր Նատիրեանին կողմէն) որ կուգայ, բայց բոլ-
րովին փոխուած է, փոքրեւ թափուր ու զլխաւոր փոխած։
Մօտեցայ իրեն, տեսայ որ կը դողայ։ Հարցուցի թէ ինչ
ըրած է Սմբատը։ Ըսաւ «Զեմ՝ գիտեմ»։ Վրան ոսկի ժա-
մացոյց մը տեսնելով հարցուցի. «Այդ ժամացոյցը որք է»։
Ըսաւ Նատիրեան է։

Ես որ իրեն մօտեցայ, զեւ բան մը չհարցուցած,
«Գիտեմ», ըսաւ, Նատիրը զիտ վճարեց»։ Սմբատի վիզը
մասունք մը կար Ս. Կարապետի, որ Պալիս իրեն նուէր
եղած էր. տեսայ որ Ք. տաի վիզը կտրեւ է։ Զեռքս վիզը
երկնցնել ուզեցի, չթողուց։ «Այդ վիշտը որք է» ըսի.
պատասխան չտուաւ։ Պ.ն ասան իրեն ըսի. «Եթէ Սմբա-
տը ցոյց չի տու, բեզ պիտի այստեղ սպաննենք»։ Տե-
սաւ որ աղատում չի կայ, «Արե՛ Սմբատը ցոյց տամ»
ըսելով մէջքը գտնուած դաշոյնը քաշեց եւ «Հեռի՛ կաց,
կը խփեմ» պողալով սկսեց խոյս տալ։ Բազմութիւնը մեզ
չըջապատած էր եւ մէկ կողմէն ալ մանաւարմաները կը
մօտենային։ Ք.ն մէկ ձեռքը դաշոյնը միտ ձեռքը ատրճա-
նակը կ'ուզէր փախչիլ. տեսաւ որ չի պիտի կարողանայ
փախչիլ, սկսեց զենք պարպել։ Երբ նա զենքը պարպեց,
մենք ալ սկսանք զենքով դիմադրել։ Ք. գետինը տապա-
լեցաւ, զենքը մէկ կողմ գնաց, դաշոյնը մէկ կողմ։ Բն-
կերս փախաւ։ Ես ալ վազեցի ինկած զենքը առնել, ժան-

տարմաներէն մէկը թուրին ամանովը ճակտիս զարնելով
եւ ալ գետինը ինկայ։ Ինծի ալ բռնելով բանտը փոխազ-
րեցին։ Ք. առաջ ուրացաւ, վերջը խոստովանեցաւ
Նատիրին իրեն 40 մանէթ եւ ոսկի ժամացոյց մը տալը։
Յետոյ Ք. ի զուլիսը դարմանելով կառքի մը մէջ զրին տա-
րին ուր որ Սմբատը սպաննելով փոսի մը մէջ նետած էին
եւ զիտակը ցոյց տուաւ։ Ես յաջողեցայ բանտէն փախչիլ,
ու Ռոտոսթոյանէն դուրս ելլել։»

Սմբատի միակ յանցանքն էր այդ Արտեմ Նատիր-
եան (Սոսի Գալգարեան) սրիկայէն պահանջել որ հաւաք-
ուած դրամը ճշմարտապէս յեղափոխական նպատակի
գործածուի։ Իսկ այդ վաս մարգապապին ձեռնադր չէր
իր քովը ունենալ անկեղծ ու գիտակից հսկող մը, ու
չընկրկեցաւ ամէնէն ցած ոճրին առջեւ։

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ

ՀՐԱՏԱՐԱԿ ՈՒԹԻՒՆ

ՀնՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔԸ 1898 յունուար 1 էն սկսած է հրա-
տարակուիլ Լանտոն։ Ահաւորիկ վերջին երկու թիւերուն
բաժանդակութիւնը.

Թիւ 14, յուլիս 1

1. Զինադադար. ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ.
2. Հայաստան, իր պատմութիւնը, իր զրականու-
թիւնը, իր դերը Արեւելքի մէջ. Բանախօսութիւն արտա-
սանուած Բարիդ. ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ.
3. Օրուան կեանքը. (Արցունք եւ արցունք. — Լուս-
աղբարները. — Հայկական ցաւ մը. — Կարօտացողի մը
սնարը. — Մաղաքի շուրջը. — Վանի յիշատակներ. — Ա-
նեղութեան մը.) ՀՐԱՉԻԱՆ.
4. Հայաստանի կացութիւնը. Վանի նահանգը. Հ.
ՏՐԱՐԱՆՍ ԵՎ ՏՐ. ԲՐԵՆՈՒՍՍ.
5. Օրուան քաղաքականութիւնը. Լ. ԶԱՐԹՈՒՄԵԱՆ
6. Լուրեր.

Թիւ 15, օգոստոս 1

1. Վերընձիւում. ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ.
2. Հայաստան, իր պատմութիւնը, իր զրականու-
թիւնը, իր դերը Արեւելքի մէջ. Բանախօսութիւն արտա-
սանուած Բարիդ. (Վերջ.) ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ.
3. Ժամանակակից պատմութեան ԼՂեր. Կ. Պալույ
պահպանողական վարչութիւնները. — 1891-94, Պահ-
պանողական վարչութեան ջնջումը. (Վերջ.) ԱՐՓԻԱՐ
ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ.
4. Հայաստանի կացութիւնը. 1. Տիարալբեր. ՆԱ-
ՀԱՏԱԿԻ ՄԸ ԵՎ ԲԱՐՍԻՐԸ. 2. Խաբարը. ՊԱՏ. ՊԱՐ-
ՆԸՄ.
5. Ժամանց. Հերոս եւ հոսհոս. ՍԿԵՊԻԿ.
6. Օրուան քաղաքականութիւնը. Լ. ԶԱՐԹՈՒՄԵԱՆ.
7. «Անահիտ».
8. Լուրեր.

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔԸ կը հրատարակուի ամէն ամսու 1 ին
եւ 15 ին։ Բաժնեկիւնն է Եւրոպայի համար տարեկան 10
եւ վեցամսեայ 5 ֆրանք, Ամերիկայի համար տարեկան 2
ու վեցամսեայ 1 արտը։

Բաժանորդ գրուիլ ուզողները կրնան դիմել Նոր
Կեանքի հասցէին (Լ. Ֆրանք, 309, Լուարօր Կրով,
Լանտոն, w.), զրկելով իրենց բաժնեկիւնը, կամ դիմել
Խաբարանչիւր քաղաքի Հնչակեան մասնաճիւղին ու անոր
յանձնել զրամը։

ՏՊԱՐԱՆ ՀՆՁ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ